ประชุมพงศาวดาร

เรื่องตั้งเจ้าพระยา ในกรุงรัตนโกสินทร

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์

ทรงเรียบเรียง

เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ฯ ให้พิมพ์ครั้งแรก

ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๖๑

พิมพ์ที่โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ

ความบอกเล่าแก่ญาติ์และมิตร

เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (ชุมพร ภาณวโร บุนนาค) ได้ป่วยมีอาการหนักถึงแพทย์ฝรั่งได้ทำการตัดผ่า และรักษาพยาบาลตามวิชาหย่างใหม่ ก็ด้วยอานุภาพคุณพระรัตนตรัย และเดชะพระบารมีพระบาทสมเดจพระพุทธเจ้าอยู่หัวบรมนาถ ช่วยคุ้มครองหยู่จึงรอดจากอันตราย ความตายยังไม่ทันถึงแผลที่ผ่าตัดในที่สำคัญตอต่อถึง ๘ แผล ก็หายได้เรวกว่าที่จะหายตามปรกฤติ เว้นแต่เส้นประสาทนี้ตัดขาดไปบางเส้นยังงอกไม่เตม จึงได้ปรารภที่จะบำเพญการกุศลเพื่อสาธารณประโยชน์ เปนที่รลึกไว้สักหย่างหนึ่งตามวโรกาสที่จะเปนไปได้ แต่ญาติ์และกัลยาณมิตรบางท่านเหนว่าหายป่วยรอดชีวิตได้เช่นนี้ ตามนิยมเก่าชอบที่จะมีการทำขวัญ ถ้าอนุมัติจะชักชวนกันทำเพราะว่าข้าพเจ้าได้เปนหัวน่าหยู่ในสกุลบุนนาคอายุก็มาก และในเวลาที่ป่วยหยู่นั้นท่านผู้มีเมตตาจิตต์ เจ้าพระเดชนายพระคุณญาติ์และมิตรได้ช่วยวิตกเยี่ยมเยียนถามข่าวหยู่โดยมาก ถ้าจะมีการก็คงจะมีความยินดีที่จะช่วยเหลือในการนี้ ข้าพเจ้าจึงมาดำริห์ถึงสังขารที่ได้ล่วงมาจนอายุถึง ๗๐ ปีเปนปัจฉิมวัย การทำขวัญเปนส่วนตัวไปจะไม่เปนการถาวร ถ้าเอามารวมเข้ากับการสาธารณกุศลจะดีกว่า เพราะการที่ปรารภว่าจะบำเพญบุณย์แต่เดิมยังค้างหยู่ ถ้ารวมทำเสียเปนที่สุดครั้งเดียวให้ทันตาเหนจะเปนที่บันเทิงใจในการสโมสรณ์นี้มาก ในเมื่อเวลาตายลงก็คงเปนศพหลวง ข้าพเจ้าจึงถือเอาวโรกาสนี้เสียเองที่จะบอกเล่าด้วยแจ้งความนี้ เผื่อท่านทั้งหลายจะช่วยเข้าในการกุศลนี้บ้าง แล้วแต่ท่านที่มีความเลื่อมใสจะศรัทธา การบำเพญบุณย์ก็จะบริบูรณ์ยิ่งขึ้น แต่ว่าการอันนี้เปนที่ยากหยู่ ด้วยท่านที่จะมีความเลื่อมใสช่วยก็หลายชั้นมากชนิด จึงได้กำหนดอัตราแล้วแต่ท่านจะศรัทธา ให้แทนทำขวัญหรือไม่ศรัทธาก็ได้ ให้เพียงแต่มาพบปะช่วยกันในสงกรานต์เถลิงศกน่า เมื่ออายุล่วงเข้าปีที่ ๗๑ และอายุล้ำปู่และบิดามาแล้ว ทั้งป่วยที่รอดตายคราวนี้ด้วย รวมสามหย่างที่เดียวกัน จะมีการบำเพญบุณย์ถวายพรพระบูชาพระเดชพระคุณพระบรมกษัตราธิราชเจ้า และอนุโมทนาการบุณย์ที่ท่านผู้มีกุศลจิตต์ได้ช่วยในการที่จะบำเพญนี้ จึงกำหนดไว้ว่าในวันที่ ๑๕ เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๖๒ ตั้งแต่ ๓ นาฬิกาหลังเที่ยงจนถึง ๖ นาฬิกาหลังเที่ยง ขอเชิญเสดจเจ้าพระเดชนายพระคุณ กัลยาณมิตรญาติ์ทั้งปวง และผู้คุ้นเคยรู้จักกัน ถ้าจะเสดจมาให้ข้าพเจ้าเฝ้าได้ หรือท่านทั้งหลายจะมาพบกันกับข้าพเจ้าได้ที่ในวัดประยูรวงศาวาส จะเปนที่ชื่นชมยินดีของข้าพเจ้ายิ่งนัก ถ้าท่านจะมาช่วยในการกุศลนี้ได้ขอให้มีเพียงธูปดอกหนึ่งเทียนดอกหนึ่งมาบูชาพระด้วยกัน ถ้ามาไม่ได้จะส่งแต่ธูปเทียนมาก็ได้ เมื่อใกล้จะถึงกำหนดวันแน่นอนจะได้แจ้งความด้วยใบปลิวและหนังสือพิมพ์จดหมายเหตุสำหรับพระนครให้ทราบอีกครั้งหนึ่ง

อัตราที่ท่านจะช่วยบำเพญในการกุศลเปนสามัญ หรือพิเศษตามศรัทธาเปนสมานฉันทบริจาคดังนี้

หย่างหนึ่ง ๗๑ สตางค์แดง.
หย่างสอง ๗๑ สตางค์ขาว ๕.
หย่างสาม ๗๑ สตางค์ขาว ๑๐.

หย่างสี่ ๗๑ เหรียญสลึง.

หย่างห้า ๗๑ เหรียญสองสลึง.

หย่างหก ๗๑ เหรียญบาท.

หย่างเจ็ด นอกอัตราข้างบนนี้เปนส่วนพิเศษ.

ถ้าท่านผู้มีความเลื่อมใสไมตรีจิตต์จะช่วยในการกุศลนี้แล้ว ส่งจำนวนบริจาคช่วยหย่างไหนมาก่อนได้ ก็จะรวมยอดบาญชีและกำหนดว่าจะทำสิ่งใดดีที่ควร อันจะได้ช่วยกันโมทนาแล้วส่งมอบให้เจ้าน่าที่ในทานสถานนั้น ๆ ไปให้อนุเคราะห์ตามเจตนา จะเปนการสดวกมากเทียว จึงคอยจะรับหยู่ที่

บ้านบุนนาค น่าวัดประยูรวงศ์
จังหวัดธนบุรี กรุงเทพ ฯ ฝั่งตวันตก.

กำนันด้วย ไมตรีจิตรเปนที่รฦก

จากเจ้าพระยาภาสกรวงศ

คำนำ

ท่านเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ ฯ ปรารภมงคลอภิลักขิตสมัยซึ่งอายุยั่งยืนอยู่มาได้โดยสวัสดิภาพ จนเสมอด้วยอายุของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงษ์ผู้บิดา แลท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาบดี ฯ ต้นสกุลบุนนาค ผู้เปนปู่ จะบำเพ็ญการกุศลพิเศษสนองคุณท่านผู้เปนบุรพการีนั้น ๆ มีความศรัทธาจะรับพิมพ์หนังสือในหอพระสมุดวชิรญาณสักเรื่องหนึ่ง สำหรับจะได้ถวายเจ้านายแลจ่ายแจกญาติมิตร เปนของสนองไมตรีจิตรส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งจะถวายแก่หอพระสมุดสำหรับพระนคร เปนการอุปการะแก่หอพระสมุด ฯ แลหนังสือซึ่งจะพิมพ์นั้น ท่านเจ้าพระยาภาสกรวงษ์อยากจะใคร่พิมพ์เรื่องประกาศตั้งเจ้าพระยาในกรุงรัตนโกสินทร ซึ่งพระเจ้าบรมวงษ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ได้ทรงเรียบเรียงไว้ อันยังไม่ได้พิมพ์มาแต่ก่อน กรรมการหอพระสมุด ฯ อนุโมทนาด้วย จึงเอาเปนธุระจัดการให้ท่านพิมพ์ตามประสงค์

ประวัติของหนังสือเรื่องประกาศตั้งเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทรเรื่องนี้ เมื่อพระเจ้าบรมวงษ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ เสด็จดำรงตำแหน่งสภานายกกรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๓ จน พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้ทรงรวบรวมข้อความที่มีในจดหมายเหตุห้องอาลักษณ์ แล้วค้น

หาจดหมายเหตุอื่น ๆ มาตรวจสอบประกอบกัน ทรงเรียบเรียงขึ้นเปนหนังสือ ๓ เรื่อง คือ ประกาศตั้งพระบรมวงษานุวงษ์ เรื่อง ๑ ประกาศตั้งเจ้าพระยา เรื่อง ๑ ประกาศตั้งพระราชาคณะผู้ใหญ่ เรื่อง ๑ เรื่องประกาศตั้งพระบรมวงษานุวงษ์นั้นทรงเรียบเรียงก่อน พอแล้วก็ได้พิมพ์แจกในงานพระศพพระเจ้าบรมวงษ์เธอชั้น ๒ พระองค์เจ้าแม้นเขียน เมื่อปีขาล พ.ศ. ๒๔๕๗ แต่อีก ๒ เรื่องค้างมา เพราะในระหว่างนั้นทรงเรียบเรียงหนังสือเรื่องอื่น คือ ประกาศพระราชพิธี ซึ่งมาได้พิมพ์แจกในงานพระศพกรมพระสมมตอมรพันธุ์เอง เมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๕๙ นั้นเปนต้น จนประชวรพระอาการเสาะและไม่มีเวลาสบายพอที่จะทรงแต่งหนังสือได้ดังแต่ก่อน จึงมีรับสั่งแก่ข้าพเจ้าว่า หนังสือเรื่องประกาศตั้งเจ้าพระยา กับประกาศตั้งพระราชาคณะผู้ใหญ่ ยังแต่งค้างอยู่ ๒ เรื่อง ได้เรียบเรียงเปนรูปไว้แล้ว แต่ยังไม่ได้ตรวจสอบ ขอให้ข้าพเจ้ารับมาตรวจสอบต่อไป สำเร็จแล้วจะได้พิมพ์เปนหนังสือหอพระสมุด ฯ เหมือนกับที่ได้พิมพ์มาแล้วเรื่อง ๑ เพราะฉนั้นหนังสือประกาศ ๒ เรื่องจึงตกมาอยู่กับข้าพเจ้า ได้พยายามตรวจสอบตามพระประสงค์ของกรมพระสมมตอมรพันธุ์ต่อมา

แต่การตรวจสอบตรงที่จะให้รู้ว่าในกรุงรัตนโกสินทรนี้ ใครได้เปนเจ้าพระยาบ้าง ข้อนี้ลำบากมากมิใช่น้อย ด้วยเจ้าพระยาในรัชกาลก่อน ๆ ซึ่งชื่อไม่ปรากฏในทำเนียบแลบาญชีที่พบปะได้ง่าย ๆ ไปพบชื่อแต่ในหนังสือเบ็ดเตล็ดมีหลายคน จะยกตัวอย่าง เช่นเจ้าพระยามหิศราธิบดี เมืองนครราช

สิมาเปนต้น ไม่ปรากฏชื่อในที่อื่น จนไปเห็นในสำเนาใบบอกฉบับ ๑ ครั้งเกณฑ์ทัพไปตีเมืองเชียงตุงเมื่อต้นรัชกาลที่ ๔ แต่แรกข้าพเจ้าเข้าใจว่าเปนชื่อเจ้าพระยายมราช แก้ว เมื่อเปนเจ้าพระยานครราชสิมา ต่อไปถามพระยาสิงหเสนี (สอาด) จึงทราบว่าเปนคนหนึ่งต่างหาก หาใช่เจ้าพระยายมราช แก้ว แลหาได้เปนเจ้าเมืองไม่ แม้จนเมื่อพิมพ์สมุดเล่มนี้แล้วยังมาพบชื่อเจ้าพระยาอีกคน ๑ คือ เจ้าพระยามหาโยธา หัวน่ากองมอญ ในหนังสือนี้มีแต่เจ้าพระยามหาโยธา ทอเรียะ ในรัชกาลที่ ๓ คนเดียว ที่จริงมีก่อนนั้นอีกคน ๑ พึ่งมาสังเกตเห็นในหนังสือพระราชพงษาวดาร คือ พระยาเจ่ง ต้นสกุลคชเสนี บิดาของเจ้าพระยามหาโยธา ทอเรียะ ปรากฏชื่อครั้งรบพม่าที่ลาดหญ้าเปนเพียงพระยามหาโยธา ครั้นมาถึงคราวจะรบพม่าที่เมืองทวาย (ในพระราชพงษาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาเล่ม ๓ น่า ๖๕๙) ปรากฏชื่อเปนเจ้าพระยามหาโยธา จึงทราบว่าพระยาเจ่งนั้นได้เปนเจ้าพระยาอีกคน ๑ ซึ่งขาดจำนวนไป การตรวจสอบน่าจะยังมีบกพร่องอยู่เช่นนี้อีก ส่วนประวัติของเจ้าพระยาซึ่งมีนามในสมุดเล่มนี้ ถ้าจะว่าอยู่ข้างจะย่อไปสักน่อย ถ้าหากจะสืบสวนขยายความให้กว้างขวางออกไปอีกก็พอจะได้ แต่ครั้นจะแก้ไขขยายความออกไป เกรงจะเสียรูปที่กรมพระสมมตอมรพันธุ์ท่านทรงพระนิพนธ์ไว้ จึงสอบสวนเรียบเรียงลงคงตามรูปเดิม มีประวัติเจ้าพระยาบางคน ในต้นฉบับเดิมกรมพระสมมตอมรพันธุ์ทรงจำหน่ายไว้ว่ายังไม่ทรงทราบ เช่นประวัติเจ้าพระยาสุรินทราชาในรัชกาลที่ ๑ แลบางคนที่ทรงสงไสย

ในเรื่องประวัติ เช่นเจ้าพระยาอภัยราชา ปิ่น ข้าพเจ้ามาสืบได้ความเมื่อกรมพระสมมตอมรพันธุ์สิ้นพระชนม์แล้ว ก็ลงไว้ตามที่ได้ความ ถึงกระนั้นเจ้าพระยาที่ยังไม่ทราบประวัติ แม้ที่สุดจนนามเดิม ก็ยังมีอีกหลายคน จำต้องงดไว้ไปที ให้ได้พิมพ์เสียชั้นหนึ่งก่อน แต่เมื่อจะพิมพ์สมุดเล่มนี้ ข้าพเจ้าได้ส่งต้นฉบับไปให้ท่านเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ตรวจด้วย เพราะเห็นว่าท่านก็เปนผู้เอาใจใส่ในเรื่องโบราณคดีอยู่ ท่านเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ได้เรียบเรียงอธิบายเรื่องประวัติของเจ้าพระยาบางคนตามที่ท่านทราบส่งมาให้ข้าพเจ้าได้ให้พิมพ์ไว้ต่อนข้างท้ายสมุดเล่มนี้ด้วย

อธิบายประวัติเสนาบดีที่ท่านเจ้าพระยาภาสกรวงศ์เรียบเรียงส่งมา ข้าพเจ้าเห็นขาดความอยู่ข้อหนึ่ง ซึ่งเชื่อว่าท่านรู้แต่หากแกล้งปกปิดเสีย คือ ที่ตัวท่านเองเปนเจ้าพระยาในกรุงรัตนโกสินทรคนแรกที่เรียนรู้ภาษาฝรั่ง (อังกฤษ) แต่จะนับว่าเปนเสนาบดีคนแรกที่รู้ภาษาฝรั่งด้วยไม่ได้ เสนาบดีในชั้นกรุงรัตนโกสินทรที่รู้ภาษาฝรั่ง (อังกฤษ) เปนคนแรกนั้นคือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทววงศ์วโรปการ ได้ทรงรับตำแหน่งเสนาบดีว่าการต่างประเทศ เมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๔๒๘ ท่านเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ได้เปนเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการต่อเมื่อ ปีชวด พ.ศ. ๒๔๓๑ จึ่งนับได้แต่ว่าเปนเจ้าพระยาคนแรกในกรุงรัตนโกสินทรที่เรียนรู้ภาษาฝรั่ง

ข้าพเจ้าขออนุโมทนากุศลบุญราศี ซึ่งท่านเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ บำเพ็ญ เนื่องด้วยการพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ แลขอโอกาศอำนวยพรให้ท่านมีความศุข ความเจริญ อายุ วรรณ ศุขะ พละ ยั่งยืนสืบต่อไปตลอดกาลนาน เทอญ ฯ

ดำรงราชานุภาพ สภานายก

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๑

สารบาญ

เจ้าพระยาเสนาบดี

เจ้าพระยาตำแหน่งพิเศษ

เจ้าพระยาหัวเมือง

นามเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร

รัชกาลที่ ๑ ถึง พ.ศ. ๒๔๖๐ ในรัชกาลปัจจุบันนี้

รัชกาลที่ ๑

เจ้าพระยารัตนาพิพิธ	สน ที่สมุหนายก (ต้นสกุลสนธิรัตน)
เจ้าพระยามหาเสนา	ปลี
เจ้าพระยามหาเสนา	บุนนาค (ต้นสกุลบุนนาค)
เจ้าพระยามหาเสนา	ปิ่น เป็นเจ้าพระยาอภัยราชารัชกาลที่ ๒
เจ้าพระยาพระคลัง	สน
เจ้าพระยาพระคลัง	หน
พระยาพระคลัง	กุน เปนเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์รัชกาลที่ ๒ (ต้นสกุลรัตนกุล)
เจ้าพระยาธรรมา	บุญรอด เปนเจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช (ต้นสกุลบุณยรัตพันธุ์)
เจ้าพระยาธรรมา	ทองดี
เจ้าพระยาธรรมา	สด
เจ้าพระยายมราช	อิน ฤๅ ทองอิน ภายหลังเปนพระยามหาธิราช

เจ้าพระยายมราช	บุนนาค ที่เปนเจ้าพระยามหาเสนา
พระยายมราช	บุญมา เปนเจ้าพระยามหาเสนารัชกาลที่ ๒
เจ้าพระยาพลเทพ	(ครั้งกรุงธนบุรี) ไปเปนสมเด็จเจ้าพระยาวังน่า มีในพระราชพงษาวดาร ไม่ทราบว่าใคร
เจ้าพระยาพลเทพ	ปิ่น ที่เปนเจ้าพระยามหาเสนา
เจ้าพระยาพลเทพ	บุนนาค บ้านแม่ลา
เจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช	ไม่ทราบนามเดิม เดิมเปนพระยาตักโตโหน
เจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช	บุญรอด เดิมเปนเจ้าพระยาธรรมา
เจ้าพระยาเพ็ชรพิไชย	ไม่ทราบนาม
เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี	ไม่ทราบนาม
เจ้าพระยาไชยวิชิต	บุนนาค บ้านแม่ลา ที่เปนเจ้าพระยาพลเทพ
เจ้าพระยานคร	พัฒน์ เปนเจ้าพระยาสุธรรมมนตรีรัชกาลที่๒ (ต้นสกุลณนคร)
เจ้าพระยาราชบุรี	เสม
เจ้าพระยาพิไชยคีรี	บุญฮุย
เจ้าพระยาสุรินทราชา	จันทร์ (ต้นสกุล จันทโรจวงศ์)
เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์	แบน
เจ้าพระยามหาสมบัติ	ไม่ทราบนาม

รัชกาลที่ ๒

เจ้าพระยาอภัยราชา	บึ่น ที่สมเด็จเจ้าพระยาวังน่า
เจ้าพระยารัตนาธิเบศร์	กุน ที่สมุหนายก
เจ้าพระยาอภัยภูธร	น้อย (บุณยรัตพันธุ์) ที่สมุหนายก
เจ้าพระยามหาเสนา	บุญมา
เจ้าพระยาวงษาสุรศักดิ์	แสง ที่สมุหพระกลาโหม (ต้นสกุลวงศาโรจน)
เจ้าพระยามหาเสนา	สังข์
เจ้าพระยาพระคลัง	กร
เจ้าพระยาพระคลัง	สังข์ ที่เปนเจ้าพระยามหาเสนา
เจ้าพระยาพระคลัง	ดิศ บุนนาค เปนสมุหพระกระลาโหมรัชกาลที่๓
เจ้าพระยาธรรมา	เทศ คงมาแต่รัชกาลที่ ๑
เจ้าพระยายมราช	น้อย บุณยรัตพันธุ์ เปนเจ้าพระยาอภัยภูธร
เจ้าพระยายมราช	น้อย เปนเจ้าพระยามหาเสนารัชกาลที่ ๓
เจ้าพระยาพลเทพ	ดำ ฤๅ สาคร
เจ้าพระยาพลเทพ	ทองอิน น้องกรมหมื่นนรินทรพิทักษ์

เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี	พัฒน์ เดิมเปนเจ้าพระยานคร
เจ้าพระยาไทรบุรี	ปะแงรัน

รัชกาลที่ ๓

เจ้าพระยาบดินทรเดชา สิงห์(ต้นสกุลสิงหเสนี บุตรเจ้าพระยาอภัยราชาบุ้มิน)

เจ้าพระยามหาเสนา	น้อย
เจ้าพระยาพระคลัง	ดิศ บุนนาค เปนสมุหพระกระลาโหม
เจ้าพระยาธรรมา	สมบุญ
เจ้าพระยายมราช	ฉิม เปนเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี
เจ้าพระยายมราช	พูน ฤๅ ทองพูน
เจ้าพระยายมราช	บุนนาค
เจ้าพระยาพลเทพ	ฉิม
เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี	ฉิม ที่เดิมเปนเจ้าพระยายมราช
เจ้าพระยานคร	น้อย ณนคร
เจ้าพระยากำแหงสงคราม	ทองอิน เจ้าพระยานครราชสิมา
เจ้าพระยามหาโยธา	ทอเรียะ คชเสนี
เจ้าพระยาวรราชสุภาวดี	สิงห์ เปนเจ้าพระยาบดินทรเดชา

รัชกาลที่ ๔

สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงษ์ ดิศ บุนนาค

สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ ทัด บุนนาค

เจ้าพระยาธรรมหาอุดมบรมวงษาธิบดี ดิศ เปนสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงษ์

เจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ ทัด เปนสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ

เจ้าพระยาศรีสุริยวงษ์ ช่วง บุนนาค เปนสมเด็จเจ้าพระยารัชกาลที่ ๕

เจ้าพระยานิกรบดินทร โต (ต้นสกุลกัลยาณมิตร)

เจ้าพระยาภูธราภัย นุช บุณยรัตพันธุ์

เจ้าพระยารวิวงษ์มหาโกษาธิบดี ขำ เปนเจ้าพระยาทิพากรวงษ์

เจ้าพระยาทิพากรวงษ์มหาโกษาธิบดี ขำ บุนนาค

เจ้าพระยาธรรมา เสือ สนธิรัตน

เจ้าพระยาธรรมา บุญศรี เปนเจ้าพระยาสุธรรมมนตรีรัชกาลที่๕ (ต้นสกุลบุรณศิริ)

เจ้าพระยายมราช ศุข ฤา ทองสุก

เจ้าพระยายมราช นุช บุณยรัตพันธุ์ เปนเจ้าพระยาภูธราภัย

เจ้าพระยายมราช	ครุฑ
เจ้าพระยายมราช	แก้ว สิงห์เสนี
เจ้าพระยาพลเทพ	เอี่ยม ชูโต
เจ้าพระยาพลเทพ	หลง
เจ้าพระยามหาศิริธรรม	เมือง ฤา น้อยใหญ่ ณนคร
เจ้าพระยานคร	กลาง ฤา น้อยกลาง ณนคร
เจ้าพระยาวิเชียรคีรี	สังข์ ณสงขลา
เจ้าพระยามหิศราธิบดี	เมืองนครราชสีมา
เจ้าพระยามุขมนตรี	เกษ สิงห์เสนี

รัชกาลที่ ๕

สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงษ์ ช่วง บุนนาค

เจ้าพระยาทิพากรวงษ์มหาโกษาธิบดี ขำ บุนนาค (พระราชทานศักดินา แลเกียรติยศเพิ่มเติม ไม่ได้เปลี่ยนนาม)

เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ วร บุนนาค ที่สมุหพระกระลาโหม

เจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ พุ่ม ที่สมุหพระกระลาโหม

เจ้าพระยารัตนบดินทร รอด ฤา บุญรอด กัลยาณมิตร ที่สมุหนายก

เจ้าพระยาภาณุวงษ์มหาโกษาธิบดี ท้วม บุนนาค

เจ้าพระยายมราช เฉย (ต้นสกุลยมาภัย)

เจ้าพระยาธรรมา มั่ง สนธิรัตน

เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี บุญศรี (ต้นสกุลบุรณศิริ)

เจ้าพระยาวิเชียรคีรี เม่น

เจ้าพระยาฤทธิสงคราม อาหมัด

รัตนบดินทร

เจ้าพระยาพลเทพ พุ่ม เปนเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์

เจ้าพระยาคทาธรธรณินทร์ เยีย

เจ้าพระยาฤทธิสงคราม ฮามิด

เจ้าพระยาภาสกรวงษ์ พร บุนนาค

เจ้าพระยานรรัตนราชมานิต โต (ต้นสกุลมานิตยกุล)

เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เจิม แสง—ชูโต

เจ้าพระยาอภัยราชา โรลิน—ยัคมินส์

เจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ เทศ บุนนาค

เจ้าพระยาเทเวศรวงษ์วิวัฒน์ ม.ร.ว. หลาน กุญชร ณกรุงเทพ

เจ้าพระยาสุรวงษ์วัฒนศักดิ์ โต บุนนาค

เจ้าพระยาวิชิตวงษ์วุฒิไกร ม.ร.ว. คลี่ สุทัศน์ ณกรุงเทพ

เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี หนูพร้อม ณนคร

เจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช	เวก บุณยรัตพันธุ์
เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์	ชุ่ม
เจ้าพระยายมราช	ปั้น (ต้นสกุลสุขุม)
เจ้าพระยาสุรสีห์	เชย กัลยาณมิตร

รัชกาลปัจจุบัน

เจ้าพระยาสิริรัตนมนตรี	หงษ์ สุจริตกุล
เจ้าพระยาวงษานุประพัทธ์	ม.ร.ว. สท้าน สนิทวงศ์ ณกรุงเทพ
เจ้าพระยาอภัยราชา	ม.ร.ว. ลบ สุทัศน์ ณกรุงเทพ
เจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต	ม.ร.ว. อรุณ ฉัตรกุล ณกรุงเทพ
เจ้าพระยาพระเสด็จ	ม.ร.ว. เปีย มาลากุล ณกรุงเทพ
เจ้าพระยาธรรมา	ม.ร.ว. ปุ้ม มาลากุล ณกรุงเทพ
เจ้าพระยาศรีวิไชยชนินทร์	ชม (ต้นสกุลสุนทรารชุน)
เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี	สนั่น เทพหัสดิน ณกรุงเทพ

ประวัติเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทรรัชกาลที่ ๑

เจ้าพระยารัตนาพิพิธ สน

เจ้าพระยารัตนาพิพิธ นามเดิม สน ตำแหน่งสมุหนายก เดิมเปน พระอักขรสุนทร เสมียนตรากรมมหาดไทย แลเปนข้าหลวงเดิมในรัชกาลที่ ๑ มีข้อความในจดหมายเหตุปูนบำเหน็จรัชกาลที่ ๑ ว่า นายสนเปนข้าได้ฉลองธุลีพระบาทมีความอุสาหะจงรักภักดีทำราชการช้านานมา จนเสด็จพระราชดำเนินงานพระราชสงครามแห่งใด ก็ได้โดยเสด็จพระราชดำเนินทำราชการฉลองพระเดชพระคุณ ต่างพระเนตรพระกรรณ ทุกครั้ง มิได้เว้นว่าง ก็ได้ราชการไม่มีสิ่งเคืองใต้ฉลองธุลีพระบาทแต่สักครั้งหนึ่งหามิได้ มีความชอบมาก จะให้ไปผ่านเมืองครองเมืองอันใหญ่ แต่ข้าพระพุทธเจ้าเห็นว่าจะไกลใต้ฉลองธุลีพระบาทนัก ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงขอพระราชทานให้เปนเจ้าพระยารัตนาพิพิธ ว่าที่สมุหนายก ให้มีสัตโทนคนใช้เฉลียงคานหามเครื่องอุปโภคบริโภคตามอย่างสมุหนายกแต่ก่อน ความในพระราชพงษาวดารว่า ตรัสเอาเสมียนตรากรมมหาดไทยข้าหลวงเดิม เปนเจ้าพระยารัตนาพิพิธ ว่าที่สมุหนายก

ในจดหมายลำดับเสนาบดีที่เจ้าพระยาทิพากรวงษ์ เรียงถวายในรัชกาลที่ ๕ มีความว่า เมื่อครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ได้เถลิงถวัลยราชสมบัติปราบดาภิเศกแล้ว โปรดตั้งหม่อม สน ซึ่งเปน

หลวงอักษรสุนทรเสมียนตรา บุตรขุนนางครั้งกรุงเก่า เปนที่เจ้าพระยารัตนาพิพิธ ที่สมุหนายก อยู่มาจนถึงปลายแผ่นดิน ท่านถึงอสัญกรรมแล้ว ท่านมีบุตรชายหญิงทำราชการมาก คือ พวกเจ้าพระยาธรรมา เสือ (ซึ่งจะกล่าวต่อไปในรัชกาลที่ ๔) พระเสนาพิพิธ หมื่ พระยามหาอำมาตย์ มั่ง (คือ เจ้าพระยาธรรมาซึ่งจะกล่าวต่อไปในรัชกาลที่ ๕) บุตรผู้หญิงที่ทราบต่อไป คือ ท้าวสมศักดิ์ นก แลเจ้าจอมมารดา ปุก ซึ่งเปนเจ้าจอมมารดาพระเจ้าบรมวงษ์เธอ พระองค์เจ้าจามรี ในรัชกาลที่ ๓ (เจ้าพระยารัตนาพิพิธเกิดเมื่อปีเถาะ พ.ศ.๒๒๗๘ ถึงอสัญกรรมในรัชกาลที่๑เมื่อปีฉลูพ.ศ. ๒๓๔๘ อายุ ๗๐ ปี ท่านเปนต้นสกุลสนธิรัตนในบัดนี้)

เจ้าพระยามหาเสนา ปลี

เจ้าพระยามหาเสนา ที่สมุหพระกลาโหม นามเดิม ปลี เดิมเปนพระไชยบูรณ์ ปลัดเมืองพระพิศณุโลกย์ มีความในจดหมายเหตุปูนบำเหน็จว่า พระไชยบูรณ์ ปลัดเมืองพระพิศณุโลกย์ สัจซื่อ สู้เสียชีวิตรทำราชการสงครามตาม เสด็จได้ ฉลองธุลีพระบาท สมเด็จ พระอนุชาธิราชเจ้า แต่เดิมมามีความชอบมาก แล้วก็เปนบุตรพระยากลาโหมแต่ก่อน ขอพระราชทานตั้งให้เปนเจ้าพระยามหาเสนา พระราชทานเครื่องยศให้มีสัดโทนคนใช้เฉลี่ยงคานหามเครื่องอุปโภคบริโภคตามอย่างสมุหพระกลาโหมแต่ก่อน ซึ่งเมืองปากใต้ ขึ้นแก่กลาโหมยกมาขึ้นแก่กรมท่านั้น บัดนี้กลาโหมมีความชอบ

ขอพระราชทานแบ่งเมืองปากใต้ฝ่ายตวันตก ซึ่งขึ้นกรมท่า กรมมหาดไทย เมืองนครศรีธรรมราช ๑ เมืองสงขลา ๑ เมืองพัทะลุง ๑ เมืองถลาง ๑ เมืองไชยา ๑ เมืองประทิว ๑ เมืองชุมพร ๑ เมืองคลองวาน ๑ เมืองกุย ๑ เมืองปราณ ๑ เมืองตนาวศรี ๑ เมืองมฤท ๑ รวม ๑๒ หัวเมือง ขึ้นกรมเมือง กรมมหาดไทย เมืองเพ็ชรบุรี ๑ รวมกัน ๑๓ หัวเมือง ให้คงเมืองขึ้นกรมท่า เมืองนนทบุรี ๑ เมืองสมุทปราการ ๑ เมืองสาครบุรี ๑ เมืองชลบุรี ๑ เมืองระยอง ๑ เมืองบางละมุง ๑ เมืองจันทบุรี ๑ เมืองตราด ๑ รวม ๘หัวเมือง เมืองขึ้นมหาดไทยยกมาขึ้นกรมท่า เมืองสมุทสงคราม ๑ รวม ๙ หัวเมือง ให้ยกเอาเมืองกาญจนบุรี ๑ เมืองไชโยก ๑ ซึ่งขึ้นกรมท่า เมืองฉเชิงเทราซึ่งขึ้นกลาโหม พระราชทานให้ไปขึ้นกรมมหาดไทย ให้ทำราชการให้เสมอกันจึ่งควรตามยศถาศักดิ แล้วจะได้ราชการสดวก ให้เจ้าเมืองกรมการทำตามรับสั่งนี้จงทุกประการ ในพระราชพงษาวดารว่า ตรัสเอาพระยาทุกขราษฎร์เมืองพระพิศณุโลกย์ เปนเจ้าพระยามหาเสนาบดีศรีสมุหพระกลาโหม (ต้องฟังว่าคำปฤกษาเปนถูก ว่าที่จริงเปนพระไชยบูรณ์)

จดหมายลำดับเสนาบดี ของเจ้าพระยาทิพากรวงษ์ว่า แรกเมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์นั้น โปรดให้พระไชยบูรณ์ปลัดเมืองพิศณุโลกย์ ชื่อ ปลี เปนคนแขงแรงทัพ ตามเสด็จพระราชดำเนินไป

การพระราชสงครามในกรมพระราชวังบวรสถานมงคลทุกครั้ง เปนบุตรพระยากลาโหมคลองแกลบกรุงเก่า เปนเจ้าพระยาธรรมหาเสนา ที่สมุหพระกลาโหม ไปทัพทวายครั้งหลังล่าถอยพม่ามาจากเมืองทวายหายสูญไปไม่ได้ข่าว บุตรหลานท่านไม่มี มีแต่น้องชาย (ว่าชื่อคุ้ม) เปนพระยาสุรเสนาแขนทึ่ง บิดาพระราชรองเมือง ทองดี

เจ้าพระยามหาเสนา บุนนาค

เจ้าพระยามหาเสนาที่สมุหพระกลาโหม นามเดิม บุนนาค ข้าหลวงเดิมในรัชกาลที่ ๑ เมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว โปรดให้เปนพระยาอุไทยธรรม แล้วเปนเจ้าพระยายมราช แล้วเปนเจ้าพระยามหาเสนา มีคำปฤกษาปูนบำเหน็จว่า นายบุนนาค (แลมีชื่อคนอื่นอีกหลายนาย) ทำราชการมาช้านาน ได้โดยเสด็จพระราชดำเนินการพระราชสงครามไปปราบอริราชข้าศึกนานาประเทศมีไชยชำนะหลายครั้ง มีความชอบมาก ขอพระราชทานตั้งให้นายบุนนาค เปนพระยาอุไทยธรรม ในพระราชพงษาวดารว่า ตรัสเอาหม่อมบุนนาค ทนายข้าหลวงเดิม เปนพระยาอุไทยธรรม อีกตอนหนึ่งว่าทรงพระกรุณาโปรดให้พระยาอุไทยธรรม เลื่อนที่เปนพระยายมราช

ในลำดับเสนาบดี ของเจ้าพระยาทิพากรวงษ์ว่า โปรดให้เจ้าพระยายมราชชื่อ บุนนาค เปนบุตรพระยาจ่าแสนยากรครั้งกรุงเก่า มาเปนเจ้าพระยาธรรมหาเสนา ที่สมุหพระกลาโหม (เจ้าพระยามหาเสนา บุนนาค

ได้เจ้าคุณนวล น้องนางสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีเปนภรรยา บุตรหลานจึ่งเปนราชินิกูล) บุตรชายหญิงทำราชการมาก คือ สมเด็จเจ้าพระยาองค์ใหญ่ องค์น้อย (ซึ่งจะกล่าวในรัชกาลที่ ๔) บุตรหญิง คือ เจ้าคุณวังหลวง (นุ่น) เจ้าคุณวังน่า (คุ้ม) เจ้าคุณปราสาท (กะต่าย) แลเจ้าจอมมารดา ตานี ซึ่ง (เรียกกันว่า เจ้าคุณวัง เปนธิดาเกิดด้วยภรรยาเดิม ทำราชการในรัชกาลที่ ๑) เปนเจ้าจอมมารดาพระเจ้าบรมวงษ์เธอ พระองค์เจ้าจงกล แล กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ (เจ้าพระยามหาเสนาผู้นี้ เกิดเมื่อปีมเมีย พ.ศ. ๒๒๘๑ ถึงอสัญกรรมในรัชกาลที่ ๑ เมื่อปีฉลู พ.ศ. ๒๓๔๘ อายุได้ ๖๘ ปี เปนต้นสกุลบุนนาคในบัดนี้

ในจดหมายลำดับเสนาบดี ที่เจ้าพระยาทิพากรวงษ์เรียงไว้ว่า โปรดให้เจ้าพระยาอภัยราชา บิ่น ว่าที่สมุหพระกลาโหมก่อนมาว่าที่มหาดไทย ถึงอสัญกรรมในรัชกาลที่ ๑ บุตรของท่าน คือ เจ้าพระยาบดินทรเดชา สิงห์ (ซึ่งจะกล่าวต่อไปในรัชกาลที่ ๓)

(เรื่องตำแหน่งเจ้าพระยาอภัยราชา บิ่น นี้ กล่าวกันเปนหลายนัย เจ้าพระยาทิพากรวงษ์ลงลำดับว่า ได้ว่าที่สมุหพระกลาโหม แล้วย้ายมาว่าที่สมุหนายก กล่าวกันอีกอย่าง ๑ ว่า ได้ว่าทั้งกลาโหมแลมหาดไทยพร้อมกันเมื่อปลายรัชกาลที่ ๑ แลเมื่ออสัญกรรมในรัชกาลที่ ๒ ศพได้มีเกียรติยศเรียกว่า พระศพ แต่อีกนัย ๑ กล่าวว่า ไม่ได้เคยว่ามหาดไทยทีเดียว แลว่าตำแหน่งที่เจ้าพระยาอภัยราชานั้น เปนเจ้าพระยาวังน่า ความที่กล่าวกันต่าง ๆ ดังนี้ ได้พบจดหมายเหตุงานบรมราชาภิเศกรัชกาลที่ ๒ จึงทราบความได้แน่นอนว่าความจริงเปนอย่างไร ด้วยในจดหมายเหตุนั้นกล่าวว่าพระยามหาอำมาตย์กราบบังคมทูลถวายราชสมบัติฝ่ายพลเรือน เจ้าพระยามหาเสนากราบบังคมทูลถวายราชสมบัติฝ่ายทหาร ดังนี้ ยุติได้ว่า เจ้าพระยามหาเสนานั้น คือ เจ้าพระยามหาเสนา (บิ่น) ได้เลื่อนจากที่พลเทพเปนที่สมุหพระกลาโหมต่อเจ้าพระยามหาเสนา (บุนนาค) แลเปนเจ้าพระยามหาเสนามาจนรัชกาลที่ ๒ หาได้เปนที่สมุหนายกไม่ ยังมีจดหมายเหตุในรัชกาลที่ ๒ ต่อมาว่า เมื่อเสร็จงานพระราชพิธีบรมราชาภิเศกแล้ว ทรงตั้ง

พระยาพลเทพ (กุน) เปนเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ที่สมุหนายก ทรงตั้งพระยายมราช (บุญมา) เปนเจ้าพระยามหาเสนาที่สมุหพระกลาโหมในคราวเดียวกัน ตามความในจดหมายเหตุดังนี้ ต้องเข้าใจว่า ทรงตั้งเจ้าพระยามหาเสนา (ปิ่น) เปนเจ้าพระยาอภัยราชาก่อน ที่สมุหพระกลาโหมว่างจึ่งเลื่อนพระยายมราช (บุญมา) ขึ้นเปนสมุหพระกลาโหม คราวนี้จะต้องสันนิฐานว่า เจ้าพระยาอภัยราชานั้นมีตำแหน่งในที่ไหน ข้อนี้มีเหตุการณ์ซึ่งเชื่อได้ว่า เปนตำแหน่งวังน่า เพราะ ๑ ไม่มีตำแหน่งในวังหลวงที่จะสูงกว่าสมุหนายก แลสมุหพระกลาโหม ๒ แบบแผนเคยมีครั้งรัชกาลที่ ๑ ซึ่งเลื่อนพระยาพลเทพ ครั้งกรุงธนบุรี ไปเปนสมเด็จเจ้าพระยาวังน่า แต่ที่ว่าสมเด็จเจ้าพระยานั้น เชื่อได้ว่าเปนแต่คำพวกวังน่าเรียก เมื่อถึงอสัญกรรมจึ่งเลยเรียกว่า พระศพ แต่คงมียศเปนเพียงเจ้าพระยา เจ้าพระยาอภัยราชา ปิ่น นี้ก็อย่างเดียวกัน ๓ เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) บุตรเจ้าพระยาอภัยราชา ปิ่น ทำราชการวังน่าจนได้เปนพระยาเกษตรรักษาเมื่อในรัชกาลที่ ๒ เปนข้อประกอบว่าติดบิดาขึ้นไปรับราชการวังน่า)

เจ้าพระยาพระคลัง สน

เจ้าพระยาพระคลัง เสนาบดีจตุสดมภ์กรมท่า นามเดิม สน เดิมเปนพระยาพิพัฒโกษามาแต่กรุงธน มีข้อความในคำปฤกษาด้วยว่า พระยาพิพัฒโกษาเก่า ขอให้เปนพระยาพระคลัง ขอพระราชทานเครื่องยศให้มี

เฉลี่ยงสัตโทนคนใช้โดยถานาศักดิ พระราชพงษาวดารว่า ตรัสเอาพระยาพิพัฒโกษาเปนเจ้าพระยาพระคลัง

ในลำดับเสนาบดีที่เจ้าพระยาทิพากรวงษ์เรียงว่า ทรงตั้งพระยาพิพัฒโกษาคนเก่าครั้งแผ่นดินพระเจ้ากรุงธน ชื่อหม่อม สน เปนเจ้าพระยาพระคลัง ท่านมีบุตร คือ พระยาธิเบศร์บดี พิมพ์ พระยาโหราธิบดี บัว อยู่หน่อยหนึ่งท่านลงไปส่งสำเภาหลวงที่เมืองสมุทปราการ สำเภาจะข้ามสันดอนออกไป ท่านบอกขอบายศรีศีศะสุกรขึ้นมา พระยาพิพัฒโกษากราบทูลขึ้น รับสั่งว่าเถอะนักแล้ว ให้ถอดออกเปนพระยาศรีธรรมราชช่วยราชการในกรมท่า ท่านผู้นี้ไม่ปรากฏว่าเปนเจ้าพระยา แต่ตำแหน่งอยู่ในน่าที่ที่เคยเปนเจ้าพระยา จึ่งเอามาจดไว้ด้วย

เจ้าพระยาพระคลัง หน

เจ้าพระยาพระคลัง เสนาบดีจตุสดมภ์กรมท่า นามเดิมหน เดิมเปนหลวงสรวิชิต เคยรับราชการอย่างข้าหลวงเดิม ในรัชกาลที่ ๑ โปรดให้เปนพระยาพิพัฒโกษา แล้วภายหลังเปนเจ้าพระยาพระคลัง มีข้อความในคำปฤกษาความชอบว่า หลวงสรวิชิตจงรักภักดีสัตย์ซื่อ หมายเปนข้าได้ต้องจุลีพระบาทมาช้านาน แล้วก็ได้โดยเสด็จพระราชดำเนินการพระราชสงครามมาแต่ก่อน แลครั้งนี้ได้ทำราชการด้วยสมเด็จพระเจ้าหลานเธอกรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ จนสำเร็จราชการ แล้วได้แต่งคนเอากิจ

ราชการหนักเบาในเมืองธนบุรีออกไปแจ้งใต้ลอองธุลีพระบาทฉบับหนึ่งถึงท่านพระจาฤกนั้นมีความชอบ ขอพระราชทานเอาหลวงสรวิชิต ให้เปนพระยาพิพัฒโกษา

ในลำดับเสนาบดี ของเจ้าพระยาทิพากรวงษ์ว่า ทรงเห็นว่าหลวงสรวิชิตนายด่านเมืองอุไทยธานีชื่อ หม่อมหน เข้ามารับราชการอยู่ที่กรุงธนบุรี เปนคนมีความสวามิภักดิ ได้แต่งคนเอากิจราชการสอดหนังสือลับไปถวายถึงท่านพระจาฤก แล้วก็ได้ไปรับเสด็จถึงทุ่งแสนแสบ มีความชอบหลายอย่าง ทั้งสีปากเรียบเรียงหนังสือก็ดี จึงโปรดตั้งให้เปนที่พระยาพิพัฒโกษา ครั้นโปรดให้พระยาพระคลัง สน เปนพระยาศรีธรรมราชแล้ว จึงโปรดตั้งพระยาพิพัฒโกษาขึ้นเปนเจ้าพระยาพระคลัง ๆ หน บุตรมีมากไม่ได้ทำราชการ ที่ทราบชื่อ คือ นายเกต นายทัต เปนจินตกวี แลเปนครูพิณพาทย์ บุตรหญิงที่ปรากฏ คือ เจ้าจอมมารดานิ่ม เปนเจ้าจอมมารดาสมเด็จพระเจ้าบรมวงษ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร รัชกาลที่ ๒ (เจ้าพระยาพระคลัง หน ถึงอสัญกรรมในรัชกาลที่ ๑ เมื่อปีฉลู พ.ศ. ๒๓๔๘ เจ้าพระยารัตนาพิพิธ สน เจ้าพระยามหาเสนา บุนนาค เจ้าพระยาพระคลัง หน ถึงอสัญกรรมในปีเดียวกันทั้ง ๓ คน หนังสือที่ว่าเจ้าพระยาพระคลังหนแต่ง ที่นับถือกันมาก คือ เรื่องสามก๊ก ๑ กลอนเทศมหาชาติกัณฑ์กุมาร ๑ บทกากีที่ร้องมโหรี ๑)

พระยาพระคลัง กุน

พระยาพระคลัง นามเดิม กุน ภายหลังเปนเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ จะกล่าวในรัชกาลที่ ๒ (จะกล่าวประวัติพิศดารในตอนรัชกาลที่ ๒)

เจ้าพระยาธรรมา บุญรอด

เจ้าพระยาธรรมา เสนาบดีจตุสดมภ์กรมวัง นามเดิม บุญรอด เดิมเปนพระยาธรรมาครั้งกรุงธน โปรดให้เปนเจ้าพระยาธรรมา มีข้อความในคำปฤกษาความชอบว่า พระยาธรรมานั้น ได้โดยเสด็จพระราชดำเนินทำการพระราชสงครามแต่เดิมมา แล้วก็ลัจซื่อสุจริตมั่นคงต่อใต้ลอองธุลีพระบาท มีความชอบมาก ครั้นจะยกไปเปนกรมอื่นนั้นไม่ได้ ด้วยพระยาธรรมารู้จักขนบราชการชัดเจนในกรมวังอยู่แล้ว ขอพระราชทานให้เลื่อนเปนที่เจ้าพระยาธรรมาไว้ ให้มีเสลี่ยงกานหามสัปทนคนใช้ โดยถานาศักดิ ในพระราชพงษาวดารว่า ตรัสเอาพระยาธรรมาธิบดี เลื่อนขึ้นเปนเจ้าพระยา ว่ากรมวังอยู่ตามเดิม

ในลำดับเสนาบดี ของเจ้าพระยาทิพากรวงษ์ว่า ทรงเห็นว่าพระยาธรรมาคนเก่าครั้งแผ่นดินพระเจ้ากรุงธน ชื่อ บุญรอด เปนบุตรพระยามณเฑียรบาลครั้งกรุงเก่า รู้ขนบธรรมเนียมราชการในกรมวังมาก จึงโปรดเลื่อนที่ขึ้นเปนเจ้าพระยาที่ธรรมาอยู่ตามเดิม ครั้นพม่ายกมาเมืองราชบุรี กาญจนบุรี ท่านไปทัพไม่เข้าตีพม่า เปนโทษต้องถอด ครั้น

พ้นโทษแล้วโปรดให้เปนพระยาเพทราชา จางวางกรมพระคชบาล (ด้วยท่านเปนสกุลพราหมณ์ แลว่าเปนหมอเถ้าด้วย) ครั้นพระยาตักโตโหน ซึ่งเปนเจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช (ซึ่งจะกล่าวภายหลัง) ถึงอสัญกรรมแล้ว จึงโปรดให้พระยาเพทราชา เปนเจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช (แต่ความในพระราชพงษาวดารผิดเพี้ยนกันไปบ้างดังจะมีต่อไปข้างหลัง) บุตรของท่าน คือ เจ้าพระยาอภัยภูธร น้อย (ซึ่งจะกล่าวในรัชกาลที่ ๒) บุตรหญิง คือ เจ้าจอมมารดาศรี (ซึ่งเรียกกันว่าคุณพี่) เจ้าจอมมารดาพระเจ้าบรมวงษ์เธอพระองค์เจ้าบุบผา รัชกาลที่ ๒ แลเจ้าจอมมารดาแก้ว เจ้าจอมมารดาพระเจ้าบรมวงษ์เธอ กรมหมื่นภูบดีราชหฤทัย รัชกาลที่ ๓ เจ้าพระยาศรีธรรมาธิราชผู้นี้อยู่มาจนรัชกาลที่ ๒ เปนต้นสกุล บุณยรัตพันธุ์ในบัดนี้

เจ้าพระยาธรรมา ทองดี

เจ้าพระยาธรรมา เสนาบดีจตุสดมภ์กรมวัง นามเดิม ทองดี เปนข้าหลวงเดิมในรัชกาลที่ ๑ โปรดให้เปนจมื่นศรีสรรักษ์ แล้วเปนพระยาพิพัฒโกษา ภายหลังโปรดให้เปนเจ้าพระยาธรรมา มีข้อความในคำปฤกษาความชอบรวมกันกับเจ้าพระยามหาเสนา บุนนาค ในพระราชพงษาวดารว่า โปรดให้พระยาพิพัฒโกษา เลื่อนเปนที่เจ้าพระยาธรรมาธิบดี

ในลำดับเสนาบดี ของเจ้าพระยาทิพากรวงษ์ว่า โปรดให้ตั้งหม่อมทองดีข้าหลวงเดิม ซึ่งเปนจมื่นศรีสรรักษ์ แล้วเปนพระยาพิพัฒโกษา แล้วมาเปนเจ้าพระยาธรรมา สืบบุตรหลาน คือ พวกพี่น้องพระสำราญหฤทัย อ้าว พระยาพิทักษ์ภูบาล อั้น

เจ้าพระยาธรรมา สด

เจ้าพระยาธรรมา เสนาบดีจตุสดมภ์กรมวัง นามเดิม สด เปนข้าหลวงเดิมกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท โปรดให้เปนพระยามณเฑียรบาล มีความในพระราชพงษาวดารว่า ตรัสเอาหม่อมสดทนายข้าหลวงเดิมเปนพระยามณเฑียรบาล

ในจดหมายลำดับเสนาบดี ของเจ้าพระยาทิพากรวงษ์มีว่า เมื่อเจ้าพระยาธรรมา ทองดี ถึงอสัญกรรมแล้ว โปรดให้พระยามณเฑียรบาล ชื่อ สด มาเปนเจ้าพระยาธรรมา บุตรของท่าน คือ จมื่นจงภักดีองค์ เสือ บุตรหญิงชื่อ ทองดี เปนเจ้าจอมมารดาพระเจ้าบรมวงษ์เธอ กรมขุนสถิตย์สถาพร รัชกาลที่ ๒ แล ชื่อ ขำ เปนเจ้าจอมมารดาพระเจ้าบรมวงษ์เธอ กรมขุนภูวไนยนฤเบนทราธิบาล รัชกาลที่ ๓ เจ้าพระยาธรรมา สด อยู่มาจนรัชกาลที่ ๒

เจ้าพระยายมราช ทองอิน

เจ้าพระยายมราช นามเดิม ทองอิน บางฉบับว่า คิน เดิมเปนหลวงราชรองเมือง มีความในจดหมายเหตุปูนบำเหน็จว่า หลวงราชรองเมืองก็จงรักภักดีต่อใต้ลอองธุลีพระบาท ได้โดยเสด็จพระราชดำเนินทำการ

พระราชสงครามหลายครั้ง มีความชอบอยู่ ทั้งเปนคนเก่ารู้ขนบราชการในกรมพระนครบาล ขอพระราชทานตั้งให้เปนพระยายมราช พระราชทานเครื่องยศให้เฉลียงคานหามสัปทนคนใช้ โดยถานาศักดิ ในพระราชพงษาวดารว่า ตรัสเอาพระอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง เปนเจ้าพระยายมราช

ในจดหมายเหตุลำดับเสนาบดี ของเจ้าพระยาทิพากรวงษ์ว่า เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ โปรดให้หลวงรองเมืองครั้งแผ่นดินเจ้ากรุงธน เปนพระยายมราช จะชื่อไรไม่ปรากฏ (ชื่อทองอิน ฤๅ อิน ข้างบนได้จากบาญชีชื่อมีในหอพระสมุดวชิรญาณ สำเนาได้มาจากกระทรวงมหาดไทย) เมื่อต้นแผ่นดินพม่ายกเข้ามาทางเมืองกาญจนบุรี แลทางลาดหญ้า ท่านไปทัพเปนโทษพร้อมกับเจ้าพระยาธรรมา บุญรอด ต้องถอด ภายหลังโปรดให้เปนพระยามหาธิราชช่วยราชการในกรมเมือง พร้อมกับเจ้าพระยาธรรมา บุญรอด เปนพระยาศรีธรรมาธิราช (เห็นจะเปนเพทราชา) มีความในพระราชพงษาวดารว่าแล้วทรงพระราชดำริห์ถึงพระยาธรรมา พระยายมราช นอกราชการ ซึ่งเปนโทษในการสงครามถอดเสียนั้น ว่าเปนข้าราชการเก่า รู้ขนบธรรมเนียมแผ่นดินมาก จึ่งโปรดตั้งพระยาธรรมาเก่า เปนพระยาศรีธรรมาธิราชจางวางกรมวัง โปรดตั้งพระยายมราชเก่าเปนพระยามหาธิราช ช่วยราชการในกรมเมือง บุตรหลานไม่มีปรากฏ ท่านผู้นี้ เปนเจ้าพระยา ฤๅเปนเพียงพระยา หนังสือเก่าก็ต่างกัน หาตรงกันไม่

เจ้าพระยายมราช บุนนาค ซึ่งเปนเจ้าพระยามหาเสนาดังกล่าวมาแล้ว

เจ้าพระยายมราช บุนมา เปนเจ้าพระยามหาเสนา ดูในรัชกาลที่ ๒

เจ้าพระยาพลเทพ ปิ่น เปนเจ้าพระยาอภัยราชา ดังกล่าวมาแล้ว

เจ้าพระยาพลเทพ บุนนาค บ้านแม่ลา

เจ้าพระยาพลเทพ นามเดิม บุนนาค คือ นายบุนนาคบ้านแม่ลากรุงเก่า ที่เปนผู้คิดปราบจลาจลกรุงธน ได้เปนเจ้าพระยาไชยวิชิตผู้รักษากรุงเก่า แล้วโปรดให้เปนเจ้าพระยาพลเทพ ในจดหมายปูนบำเหน็จว่า นายบุนนาค หลวงสุระ หลวงฉณะ เปนข้าได้ผ้าลอองธุลีพระบาทแต่เดิม แล้วได้โดยเสด็จพระราชดำเนินทำการสงครามเข้มแขง แล้วก็เปนนายทัพนายกอง หลวงสุระ หลวงฉณะ ต้องสาตราวุธข้าศึกคนละครั้งสองครั้งบ้าง ครั้งนี้เล่าก็คิดอ่านเป่าราษฎรมาตีพระนครธนบุรี มีความชอบ ขอพระราชทานตั้งให้นายบุนนาค เปนเจ้าพระยาไชยวิชิตรักษากรุง ให้หลวงฉณะเปนพระยาสรรคบุรี หลวงสุระ เปนพระยาสีหราชเดโช พระราชทานเครื่องยศโดยถานานุรูป ในพระราชพงษาวดารว่า ตรัสเอานายบุนนาคแม่ลา ซึ่งเปนต้นคิดทำการจลาจลในแผ่นดิน เปนเจ้าพระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรามหาประเทศราช ผู้รักษากรุงเก่า

ในลำดับเสนาบดี ของเจ้าพระยาทิพากรวงษ์ว่า โปรดให้เจ้าพระยาไชยวิชิตผู้รักษากรุง ชื่อ บุนนาค มาเปนเจ้าพระยาพลเทพ ไปทัพตานีกลับเข้ามา (เมื่อปลายรัชกาลที่ ๑) ครั้นเมื่อต้นแผ่นดินพระบาท

สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย หม่อมเหม็นชัดว่าคิดกระบถด้วยกัน ตายคราวนั้น บุตรหลานไม่ปรากฏ (ทราบว่าท่านพึ่งมารดาเจ้าพระยาภาณุวงษ์ ท้วม เปนธิดาเจ้าพระยาพลเทพ บุนนาค บ้านแม่ลา)

เจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช ตักโตโหน

เจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช ชื่อเดิมอย่างไรไม่ปรากฏ เปนพระยาตักโตโหน มีความชอบโปรดให้เปนเจ้าพระยา มีในจดหมายเหตุบุนบำเหน็จว่า พระยาตักโตโหน ได้โดยเสด็จพระราชดำเนินการพระราชสงครามมาก็หลายครั้ง แล้วก็สัจซื่อมั่นคงจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท แล้วราชการครั้งนี้ พระยาตักโตโหน ซื่อตรงหาเอาใจแปรผันไม่ ขอพระราชทานตั้งให้เปนเจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช พระราชทานเครื่องยศโดยถานาศักดิ แล้วให้ยกเอาที่ตำแหน่งทุกขราษฎร์หัวเมืองปากใต้ฝ่ายเหนือมาขึ้นเจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช ได้ตั้งแต่งว่ากล่าวสืบไป ขอให้มีเฉลี่ยงคานหามสัตโทนคนใช้ ตามตำแหน่งเจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช

เจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช บุญรอด คือ เจ้าพระยาธรรมาที่กล่าวมาแล้ว

เจ้าพระยาเพ็ชรพิไชย

เจ้าพระยาเพ็ชรพิไชย นามเดิมอย่างไร แลจะเปนผู้ใด บุตรหลานมีฤาไม่มีไม่ได้ความ เปนแต่พบนามในจดหมายพระราชพิธีราชาภิเศกขุนหลวงวัดประดู่ พระเจ้าแผ่นดินกรุงเก่ารัชกาลที่ ๓๒ บอกนามไว้ข้าง

ต้นว่าเปนผู้เรียบเรียงพร้อมด้วยข้าราชการอิกหลายนาย ทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ เมื่อปีเถาะเบญจศก จุลศักราช ๑๑๔๕ (พ.ศ. ๒๓๒๖) เมื่อทรงพระปรารภจะทำการพระราชพิธีบรมราชาภิเศกเมื่อสร้างพระนครเสร็จอิกครั้งหนึ่ง ซึ่งลงพิมพ์ที่โรงพิมพ์หลวงในพระบรมมหาราชวัง จุลศักราช ๑๒๓๓ (พ.ศ. ๒๔๑๔) ไม่ได้พบจดหมายในที่อื่นอิก

เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี

เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี นามเดิมอย่างไร และจะเปนผู้ใด บุตรหลานมีฤๅไม่ก็ไม่ได้ความอิก เปนผู้มีนามพร้อมด้วยเจ้าพระยาเพ็ชรพิไชยเรียบเรียงจดหมายพระราชพิธีราชาภิเศกขุนหลวงวัดประดู่เหมือนกัน

เจ้าพระยาราชบุรี เสม

เจ้าพระยาราชบุรี เสม เปนบุตรท่านยายเจ้าเดื่อ นับในสาขาหนึ่งของราชินิกูลบางช้าง แต่เดิมเปนพระสมุทสงครามอยู่ในครั้งกรุงเก่า ถึงครั้งกรุงธนบุรีได้เปนพระยาราชบุรีมา ครั้นประดิษฐานพระบรมราชจักรีวงษ์ มีความปรากฎในคำปฤกษาตั้งข้าราชการครั้งแรก ว่าโปรดให้เลื่อนพระยาราชบุรีขึ้นเปนเจ้าพระยา จะมีนามว่าเจ้าพระยาอมรินทฤๅไชยตามทำเนียบ ฤๅจะมีราชทินนามเปนอย่างอื่นหาทราบไม่ เจ้าพระยาราชบุรี เสม นี้ เปนบิดาของเจ้าพระยาวงษาสุรศักดิ แสง ที่เปนสมุหพระกลาโหมในรัชกาลที่ ๒

เจ้าพระยาไชยวิชิต บุนนาค

เจ้าพระยาไชยวิชิต นามเดิม บุนนาค ที่เปนเจ้าพระยาพลเทพ ดังกล่าวมาข้างต้นแล้ว

เจ้าพระยานคร พัฒน์

เจ้าพระยาศรีธรรมาโศกราช นามเดิม พัฒน์ เปนเจ้าพระยานครศรีธรรมราช จะกล่าวที่เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี รัชกาลที่ ๒ ต่อไป

เจ้าพระยาสงขลา บุนฮุย

เจ้าพระยาวิเชียรคีรี นามเดิม บุนฮุย เปนบุตรหลวงสุวรรณคีรีสมบัติ เหยี่ยง ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา เดิมเปนหลวงสุวรรณคีรีสมบัติผู้ว่าราชการเมืองสงขลา ตำแหน่งที่บิดาเปน แล้วเปนพระยาสุวรรณคีรีสมบัติ ภายหลังโปรดให้เปนเจ้าพระยา มีนามว่าเจ้าพระยาวิเชียรคีรี ศรีสมุทสงคราม นามนี้ทราบจากหนังสือในห้องอาลักษณ แต่ในพงษาวดารเมืองสงขลา ที่พระยาวิเชียรคีรี ชม ณสงขลา แต่ง ว่าเปนเจ้าพระยาอินทคีรี ศรีสมุทสงครามรามภักดี อภัยพิริยบรากรมพาหุ จะถูกอย่างไหนไม่ทราบ เจ้าพระยาวิเชียรคีรี บุนฮุย ผู้นี้หามีบุตรไม่

เจ้าพระยาสุรินทราชา

เจ้าพระยาสุรินทราชา นามเดิมจันทร์ เปนบุตรเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ มารดาเปนพี่มารดาเจ้าขรัวเงิน

พระชนกสมเด็จพระศรีสุริเยนทร์บรมราชินี ทำราชการในกรุงเก่า เปนที่หลวงฤทธิ์นายเวรมหาดเล็ก (ในหนังสือปฐมวงษ์พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๔ เรียกว่านายฤทธิ์) ได้ภรรยาเปนหลานหลวงนายสิทธิ์ที่ตั้งตัวเปนเจ้านครศรีธรรมราชเมื่อกรุงเก่าเสีย เจ้านครจึงตั้งให้เปนอุปราชเมืองนครศรีธรรมราช ครั้นพระเจ้ากรุงธนบุรีตีได้เมืองนครศรีธรรมราช จับได้ทั้งเจ้านคร ฯ แลอุปราช เอาตัวเข้ามารับราชการในกรุงธนบุรี อุปราชจันทร์ได้เปนที่พระยาอินทรอรรคราช ถึงรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทรได้เปนที่พระยาราชวังเมือง ในกรมช้าง แล้วเลื่อนขึ้นเปนพระยาสุรินทราชานราบดีศรีสุริยศักดิ ตำแหน่งสมุหคชบาลซ้าย แล้วโปรดให้ออกไปอยู่เมืองถลางกำกับหัวเมืองภูเก็จ ทำนองเปนสมุหเทศาภิบาลทุกวันนี้ ได้เลื่อนยศเปนเจ้าพระยาสุรินทราชา ฯ มีจดหมายเหตุปรากฏว่า เมื่อเจ้าพระยามหาเสนาปลีถึงอสัญกรรม ในรัชกาลที่ ๑ จะโปรดให้เจ้าพระยาสุรินทราชาเข้ามาเปนที่สมุหพระกระลาโหม กราบทูลขอตัวว่าแก่ชราแล้ว จึงรับราชการหัวเมืองอยู่จนถึงอสัญกรรม

เจ้าพระยาสุรินทราชา มีบุตรหลายคน ที่ทราบชื่อจุ้ย ได้เปนพระยาพัทลุงคน ๑ ชื่อฤกษ์ อยู่เมืองถลางได้แต่งพงษาวดารเมืองถลางคน ๑ ชื่ออินคน ๑ ซึ่งเปนบิดาพระยาวรวุฒิวัย น้อย ๆ เปนบิดาพระยาอภัยบริรักษ์เนตร หลวงศรีวรวัฒน์ พิณ แลแขคุณหญิงเพ็ชราภิบาล ภรรยาพระยาหนองจิก พ่วง ณะสงขลา ชั้นลูกพระยาวรวุฒิวัยจึงได้พระราชทานนามสกุลว่า จันทโรจวงศ์ อยู่บัดนี้

เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ แบน

เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ นามเดิม แบน เดิมเปนพระยายมราชกรุงกัมพูชาในรัชกาลที่ ๑ โปรดให้กำกับดูแลเจ้าผู้ครองกรุงกัมพูชา ภายหลังโปรดให้แบ่งเมืองเขมรแขวงบัตบองแลนครวัด ให้พระยายมราชปกครอง ทรงตั้งเปนเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ วิเศษสงคราม รามนรินทร์ อินทรบดี อภัยพิริยบรากรมพาหุ บุตรของเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ แบน เปนต้นสกุลเจ้าพระยาคทาธรธรณินทร์ซึ่งจะกล่าวในรัชกาลที่ ๕

เจ้าพระยามหาสมบัติ

เจ้าพระยามหาสมบัติ ตำแหน่งอะไร แลนามเดิมอย่างไร ไม่ทราบปรากฏนามในพระราชวิจารณ์น่า ๒๓๘ มีชื่อในบาญชีท้ายเรื่องราวถวายไชยมงคลครั้งเพลิงไหม้พระที่นั่งอินทราภิเศกมหาปราสาท[๑] พบนามเท่านี้ ไม่ปรากฏที่อื่นอีกเลย บุตรหลานก็ไม่ปรากฏ

ในพระราชพงษาวดาร ที่ว่าด้วยทรงตั้งข้าราชการฝ่ายพระราชวังบวรมีว่า ตรัสเอาพระยาพลเทพเดิมเปนสมเด็จเจ้าพระยา ดังนี้ ไม่ได้ความว่าสมเด็จเจ้าพระยาอะไร แต่ไม่ได้พบจากที่อื่นอีก มีแห่งเดียวเท่านั้น[๒]

---

๑ ในบานแพนกเรื่องตั้งเจ้านครครั้งกรุงธนบุรี เมื่อปีวอกจุลศักราช ๑๑๓๘ มีชื่อเจ้าพระยา ๕ คน คือ เจ้าพระยาอนุวงษ์ราชา ๑ เจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช ๑ เจ้าพระยามหาสมบัติ ๑ เจ้าพระยาอินทวงษา ๑ เจ้าพระยาราชนายก ๑ เจ้าพระยามหาสมบัติในรัชกาลที่ ๑ จะเปนคนเดียวกันฤๅต่างคนกันกับครั้งกรุงธนบุรี สงไสยอยู่

๒ อนึ่งกล่าวกันมาว่า หม่อมบุษ ที่เปนกรมหมื่นนรินทรพิทักษ์ ในรัชกาลที่ ๑ แลเจ้าพระยาพลเทพ ทองอิน ในรัชกาลที่ ๒ เปนบุตรเจ้าพระยามหาสมบัติ จะเปนเจ้าพระยามหาสมบัติครั้งกรุงธนฤๅครั้งกรุงเก่า

รัชกาลที่ ๒

เจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ กุน

เจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ ที่สมุหนายก นามเดิม กุน ครั้งกรุงธนบุรี เปนพระราชประสิทธิ ในรัชกาลที่ ๑ เปนพระยาศรีพิพัฒ แล้วโปรดให้เปนพระยาพระคลัง มาในรัชกาลที่ ๒ จึ่งโปรดให้เปนสมุหนายก

มีความในจดหมายเหตุลำดับเสนาบดี ที่เจ้าพระยาทิพากรวงษ์เรียบเรียง ตอนว่าด้วยตำแหน่งเจ้าพระยาพระคลังว่า ครั้งนั้นเจ้าพระยาพระคลัง หน ถึงแก่กรรมแล้ว เจ้าพระยารัตนาพิพิธก็ถึงอนิจกรรม เจ้าพระยามหาเสนา บุนนาคก็ถึงอนิจกรรมเนื่อง ๆ กันทั้ง ๓ ท่านแล้ว จึ่งโปรดตั้งพระยาศรีพิพัฒ กุน เปนเจ้าพระยาพระคลัง* เรียกว่าท่านท่าเรือจ้าง ครั้นถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย ได้เถลิงถวัลยราชปราบดาภิเศกแล้ว จึ่งทรงตั้งเจ้าพระยาพระคลัง กุน เปนเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ ที่สมุหนายก มีบุตรชายบุตรหญิงมาก คือ พวกจมื่นมหาดเล็ก ทองอยู่ พระยาพิไชยสงคราม สัตวา ซึ่งเปนพระยารัตนามาตยพงษ์ภักดี แลท้าววรจันทร์ อิ่ม แลพระเบญจวรรณ ซึ่งเปนพระนิกรมมุนี ที่พระราชาคณะ ครองวัดพระยาทำ ในรัชกาลที่ ๔ เชื้อสายของท่านที่เปนสำคัญ

---

* ในจดหมายเหตุบรมราชาภิเศกรัชกาลที่ ๒ เปนแต่พระยาพระคลัง

นราชการบัดนี้ คือ พระยาอมรินทรฤาไชย จำรัส ซึ่งเคยเปนสมุหเทศา
บาลมณฑลราชบุรี แลมณฑลนครสวรรค์ เจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ กุน นี้
ปนต้นสกุล รัตนกุล

เจ้าพระยาอภัยภูธร น้อย

เจ้าพระยาอภัยภูธร นามเดิม น้อย เปนบุตรเจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช
ญรอด เดิมเปนที่อะไรมาก่อนบ้างไม่ทราบ ปรากฏเมื่อเปนพระยา
นุชิตราชารัชกาลที่ ๑ แล้วเปนเจ้าพระยายมราชในรัชกาลที่ ๒ ภายหลัง
ปรดให้เปนที่สมุหนายก

มีความในจดหมายเหตุลำดับเสนาบดี ของเจ้าพระยาทิพากรวงษ์ ว่า
เยตำแหน่งเจ้าพระยายมราชว่า ถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศ
ล้านภาไลย โปรดให้พระยานุชิตราชา ชื่อ น้อย เปนบุตรเจ้าพระยา
ธรรมาธิราช บุญรอด เปนเจ้าพระยายมราช เมื่อเจ้าพระยา
นาธิเบศร์ กุน ถึงอสัญกรรม จึงโปรดให้เจ้าพระยายมราชน้อย มาเปน
พระยาอภัยภูธร ที่สมุหนายก อยู่มาจนแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
เกล้าเจ้าอยู่หัวบรมราชาภิเศก ได้พระราชทานถลตเฉลี่ยง ครั้นถึงปีกุน
ศก (พ.ศ. ๒๓๗๐) เมืองเวียงจันท์เปนขบถ ท่านขึ้นไปทัพเวียงจันท์
ถึงแก่อสัญกรรม บุตรของท่านที่ทำราชการ คือ พวกเจ้าพระยา
าภัย (ซึ่งจะกล่าวต่อไปในรัชกาลที่ ๔) แลพระยากลาโหมราชเสนา กรับ
คั้น แลเจ้าจอมเครือวัล ในรัชกาลที่ ๓

เจ้าพระยามหาเสนา บุญมา

เจ้าพระยามหาเสนา ที่สมุหพระกลาโหม นามเดิม บุญมา เดิมเปน พระยาตะเกิง แล้วเปนเจ้าพระยายมราช ในรัชกาลที่ ๑

ในจดหมายลำดับเสนาบดี ของเจ้าพระยาทิพากรวงษ์ว่า เมื่อเจ้าพระยายมราช บุนนาค เลื่อนไปเปนเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา จึ่งโปรดให้พระยาตะเกิง คือ หม่อมบุญมา เปนเจ้าพระยายมราช ครั้นปลายแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ เจ้าพระยาอรรคมหาเสนา บุนนาค ถึงอสัญกรรมแล้ว ทรงตั้งพระยาตะเกิงเปนพระยายมราช อยู่มาจนถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย (โปรดให้เจ้าพระยามหาเสนา ปิ่น เปนเจ้าพระยาอภัยราชา) จึ่งโปรดให้เจ้าพระยายมราช ตะเกิง ชื่อบุญมา บิดาเดียวกันกับเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา บุนนาค แต่ต่างมารดากัน มาเปนเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา ที่สมุหพระกลาโหม สืบบุตรหลาน คือ พระยาเพ็ชรบูรี นุช พระยาอภัยพิพิธ กระต่าย (บิดาเจ้าจอมมารดาหรุ่น รัชกาลที่ ๔ เจ้าจอมมารดาพระเจ้าบรมวงษ์เธอ พระองค์เจ้าอรุณวดี) เจ้าพระยามหาเสนา บุญมา ถึงอสัญกรรมในรัชกาลที่ ๒

เจ้าพระยาวงษาสุรศักดิ แสง

เจ้าพระยาวงษาสุรศักดิ ที่สมุหพระกลาโหม นามเดิม แสง นับในราชินิกูลบางช้าง เปนบุตรเจ้าพระยาราชบุรี เสม ผู้บุตรท่านยายเดี้ยง

ท่านยายเดื่อ เปนธิดาท่านยายเจ้าเมือง ท่านยายเจ้าเมือง เปนพี่นางสมเด็จพระรูปศิริโสภาคย์มหานาคนารี ซึ่งเปนพระชนนีสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี เจ้าพระยาวงษาสุรศักดิ แสง เดิมเปนอะไรไม่ทราบปรากฏว่าเปนพระยาแม่กลองแล้วย้ายมาเปนพระยาราชบุรี แล้วโปรดให้เปนสมุหพระกลาโหม

มีในลำดับเสนาบดีว่า เจ้าพระยามหาเสนาถึงอสัญกรรมแล้ว โปรดให้พระยาราชบุรี แสง มาเปนเจ้าพระยาวงษาสุรศักดิ ที่สมุหพระกลาโหม ถึงอสัญกรรมในรัชกาลที่ ๒ บุตรหลานของท่าน คือ พวกพระยาราชบุรี กลั่น พระยาราชบุรี โนรี พระยาราชบุรี กุ้ง บิดาท่านผู้หญิง อู่ ของเจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธ (เทศ บุนนาค) เจ้าพระยาวงษาสุรศักดิ แสง เปนต้นสกุล วงศาโรจน

เจ้าพระยามหาเสนา สังข์

เจ้าพระยามหาเสนา ที่สมุหพระกลาโหม นามเดิม สังข์ เปนราชินิกูลบางช้าง เปนบุตรเจ้าคุณทองอยู่ พี่นางสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี เดิมทำราชการเปนข้าหลวงในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย เปนจางวางมหาดเล็ก ครั้นทรงรับอุปราชาภิเศก เปนกรมพระราชวังบวร ฯ จึงโปรดให้เปนพระยาศรีสุริยวงษ์ จางวางมหาดเล็กวังน่า ครั้นบรมราชาภิเศกในรัชกาลที่ ๒ แล้ว มาเปนจางวางมหาดเล็กวังหลวง ต่อมาโปรดให้เปนเจ้าพระยาพระคลัง แล้วเปนสมุหพระกลาโหม

มีในลำดับเสนาบดีว่า ครั้นเจ้าพระยาโกษา ที่เปนพระยาไกรมาก่อน ถึงอสัญกรรมแล้ว จึงโปรดให้คุณลังซึ่งเปนพระยาศรีสุริยวงษ์ จางวางมหาดเล็ก มาเปนเจ้าพระยาพระคลัง เมื่อเจ้าพระยาวงษาสุรศักดิถึงอสัญกรรมแล้ว โปรดให้เจ้าพระยาโกษา สังข์ ซึ่งเปนพระราชญาติ มาเปนเจ้าพระยาธรรมมหาเสนา ที่สมุหพระกลาโหม ครั้นถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ได้พระราชทานกลดเฉลิมยศเพิ่มยศขึ้นอีก ท่านถึงอสัญกรรมในต้นแผ่นดิน ไม่มีบุตรหลานทำราชการ

เจ้าพระยาโกษา กร

เจ้าพระยาโกษา เสนาบดีจตุสดมภ์กรมท่า นามเดิม กร เดิมเปนอะไรมาก่อนไม่ทราบ ปรากฏว่าเปนปลัดกรมข้าหลวงเดิมในรัชกาลที่ ๒ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย ได้อุปราชาภิเศกเปนกรมพระราชวังบวร ฯ ทรงตั้งเปนพระยาไกรโกษา ถึงรัชกาลที่ ๒ โปรดให้เปนเจ้าพระยาโกษา ที่พระคลัง

มีจดหมายเหตุลำดับเสนาบดีว่า เมื่อโปรดเลื่อนเจ้าพระยาพระคลัง กุน เปนเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์แล้ว ทรงตั้งพระยาไกรโกษาปลัดกรมข้าหลวงเดิมเปนที่พระคลัง เขาเรียกว่าเจ้าพระยาโกษา ถึงอนิจกรรมในรัชกาลที่ ๒ มีบุตร คือ พวกพี่น้องพระยาเพียงในนฤบาล เทศ พระพิเรนทรเทพ จางวางเสือ

เจ้าพระยาพระคลัง สังข์

เจ้าพระยาพระคลัง นามเดิม สังข์ ซึ่งเปนเจ้าพระยามหาเสนาดัง กล่าวมาข้างต้น

เจ้าพระยาพระคลัง ดิศ

เจ้าพระยาพระคลัง นามเดิม ดิศ คือ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหา ประยูรวงษ์ ซึ่งจะกล่าวต่อไปในรัชกาลที่ ๔

เจ้าพระยาธรรมา เทศ

เจ้าพระยาธรรมา เสนาบดีจตุสดมภ์กรมวัง นามเดิม เทศ เดิมปรากฏ ว่าเปนพระยาเพ็ชรบุรี โปรดให้เปนเสนาบดีกรมวัง

มีจดหมายลำดับเสนาบดีว่า แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า นภาไลย จึงโปรดตั้งพระยาเพ็ชรบุรี เทศ เปนเจ้าพระยาธรรมา บุตรท่าน คือ พวกพี่น้องพระอาลักษณ เหม พระยาบำรุงราชฐาน ชื่อ ศรี เจ้าพระยา ธรรมา เทศ ถึงอสัญกรรมในรัชกาลที่ ๓

เจ้าพระยายมราช น้อย

เจ้าพระยายมราช นามเดิม น้อย ซึ่งเปนเจ้าพระยาอภัยภูธร ที่ สมุหนายกดังกล่าวมาแล้ว

เจ้าพระยายมราช น้อย

เจ้าพระยายมราช นามเดิม น้อย อีกคนหนึ่ง เปนเจ้าพระยามหาเสนา จะกล่าวในรัชกาลที่ ๓

เจ้าพระยาพลเทพ สา

เจ้าพระยาพลเทพ นามเดิม สา บางแห่งว่า สาคร เดิมเปนอไรมาก่อนไม่ปรากฎ มาได้ยินชื่อเมื่อเปนพระยาสันทมิตร เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้อุปราชาภิเศก โปรดให้เปนที่พระยาจ่าแสนยากร

เจ้าพระยาพลเทพ สา นี้ ได้ความว่าเปนข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย ได้เปนตำแหน่งปลัดกรม ครั้นทรงรับอุปราชาภิเศกเปนกรมพระราชวังบวร ฯ ได้เปนที่พระยาจ่าแสนยากรสมุหมหาดไทยฝ่ายพระราชวังบวรอยู่ก่อน แล้วจึงเลื่อนเปนพระยาสันทมิตร ฤๅเมื่อบรมราชาภิเศกแล้วในรัชกาลที่ ๒ เลื่อนจากที่พระยาจ่าแสนยากรมาเปนพระยาสันทมิตร ตำแหน่งพิเศษในกรมใดกรมหนึ่งแล้วจึงเปนเจ้าพระยาพลเทพ ข้อนี้สงไสยอยู่ ในลำดับเสนาบดีมีว่าโปรดให้พระยาสันทมิตร ชื่อ สา ซึ่งเปนพระยาจ่าแสนยากร เปนเจ้าพระยาพลเทพ สืบบุตรหลานหลายคน คือ พวกพี่น้องพระยาไกร พุ่ม ที่เปนพระยาพิศณุโลก แลพระยานครสวรรค์ กัน

เจ้าพระยาพลเทพ ทองอิน

เจ้าพระยาพลเทพ เสนาบดีจตุสดมภ์กรมนา นามเดิม ทองอิน เดิมปรากฏว่าเปนพระยาราชภักดี

เจ้าพระยาพลเทพทองอินนี้ทราบว่าเปนบุตรเจ้าพระยามหาสมบัติ แลเปนน้องกรมหมื่นนรินทรพิทักษ์ เปนบิดาท่านผู้หญิงจัน ของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงษ์ เพราะฉนั้นเปนตาของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงษ์ มีความในลำดับเสนาบดีว่า โปรดให้พระยาราชภักดีทองอิน เปนเจ้าพระยาพลเทพ อยู่มาจนรัชกาลที่ ๓ จึงถึงอนิจกรรม บุตรหลานที่ทำราชการ คือ พวกพี่น้องพระยาประชาชีพ คด พระยาประชาชีพทองจีน

เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี พัฒน์

เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี จางวางเมืองนครศรีธรรมราช นามเดิมพัฒน์ เปนบุตรเขยเจ้านคร ที่เปนหลวงนายสิทธิครั้งกรุงเก่า ตั้งตัวเปนใหญ่เมื่อคราวจลาจล พระเจ้ากรุงธนบุรีตีได้เมืองนครศรีธรรมราช ภายหลังตั้งเปนเจ้านคร ครั้นมาในรัชกาลที่ ๑ โปรดให้เจ้านครออกจากตำแหน่ง ทรงตั้งเจ้าพัฒน์บุตรเขยเปนเจ้าพระยานคร เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๗ มีสมญาว่าเจ้าพระยาศรีธรรมาโศกราช ชาติเดโชไชย มไหสุริยาธิบดี อภัยพิริยบรากรมพาหุ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช อยู่มาจนรัชกาลที่ ๒ มีความ